

**ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
“ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ
НАН УКРАЇНИ”**

Кулінченко Ганна Володимирівна

УДК 339.725: 336.221.24

**ПОДАТКОВІ ВАЖЕЛІ
АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

**08.02.03 – організація управління, планування
і регулювання економікою**

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ-2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державній установі “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

Науковий керівник кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Мар’єнко Аліна Василівна,
Національна академія управління, доцент кафедри
маркетингу та підприємництва.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Мендрул Олександр Гаррійович,
Київський національний економічний університет
ім. Вадима Гетьмана,
професор кафедри економіки підприємств;

кандидат економічних наук, доцент
Лисяк Любов Валентинівна,
Дніпропетровська державна фінансова академія
Міністерства фінансів України,
доцент кафедри фінансів.

Провідна установа Донецький державний університет управління,
кафедра менеджменту виробничої сфери
(м. Донецьк).

Захист відбудеться 27 вересня 2006 р. о 14 годині 30 хвилин на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.239.01 ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України” за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України” за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

Автореферат розісланий 23 серпня 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Левчук Н.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Практика держав з розвинутою ринковою економікою, досвід постсоціалістичних держав Східної Європи переконливо свідчить про роль інвестицій як найважливішої детермінанти економічного зростання. Хоч обсяги інвестицій в останні роки в Україні зросли, цей фактор економічного зростання задіяний недостатньо і зі значною затримкою в часі, оскільки інвестиційна сфера країни за роки ринкових трансформацій зазнала суттєвих негативних змін.

Актуальність теми. Активізація інвестиційної діяльності потребує використання усіх найважливіших факторів, які могли б сприяти зростанню обсягів інвестицій, підвищенню їх ефективності та позитивного впливу на темпи економічного зростання. Серед таких факторів суттєве значення мають податки та податкова політика держави.

Податкова система, яка забезпечує якомога менше цінових скривлень, дозволяє ринку визначати направлення та обсяги накопичень, сприяє зростанню останніх і їх конвертації в інвестиції. При цьому держава може впливати на стан і розвиток інвестиційної сфери, використовуючи різні види і форми податкового стимулювання, що мають чітку цільову направленість – стимулювати інвестиції як внутрішні, так і зовнішні.

В останні роки інвестиційна діяльність в Україні активізувалась, але в її здійсненні все ще має місце низка проблем і складнощів, до числа яких відносяться і проблеми оподаткування, пов'язаного з інвестиціями.

Недостатнє використання в національній економіці податкових важелів для активізації інвестиційної діяльності значною мірою пояснюється тим, що ця проблема потребує більш глибокої теоретичної розробки, вивчення та адаптації зарубіжного досвіду використання податків як фактора впливу на інвестиції, удосконалення діючого механізму оподаткування з метою збільшення обсягів інвестування на пріоритетних напрямках, підвищення його ефективності.

На сьогоднішній день економічна наука має певні результати у дослідженні проблем інвестиційної діяльності, а також стану системи оподаткування в Україні. Проблеми інвестицій і податків досліджуються у працях зарубіжних вчених: П. Кларка, Р. Лукаса, П. Ромера, Р. Солоу, та вітчизняних: О. Болховітиної, В. Геця, М. Герасимчука, А. Давидова, С. Каламбет, Б. Кваснюка, Л. Лисяк, І. Лукінова, А. Мар'єнко, О. Махмудова, О. Мендрула, А. Омельченко, А. Пересади, В. Суторміної, Л. Шаблістої та ін. Найбільш визначними працями з теорії податків є роботи класиків Р. Вагнера, К.Векселя, Дж.Кейнса, Дж. Мілля, А.Пігу, Д. Рикардо, А. Сміта, в яких сформульовані основоположні принципи оподаткування, що не втратили своєї актуальності і в сучасних умовах. Однак сучасні макро- і мікроекономічні теорії оподаткування, викладені в працях відомих зарубіжних вчених Є.Аткінсона, Дж.Бреннона, Дж.Гелбрейта, Р.Масгрейва, П.Самуельсона, Дж. Стігліца та деяких інших, не адаптовані до вітчизняних умов господарювання.

Достатньо активно проблеми інвестування економіки, удосконалення і оптимізації податкової політики вирішуються російськими вченими. Однак їх розробки, як і більшості названих вище дослідників, містять аналіз окремих параметрів інвестиційної сфери або податкової системи без достатньої ув'язки їх у системному розгляді.

Між тим комплекс актуальних проблем забезпечення ефективного регулювання інвестиційної діяльності з використанням податкових важелів в Україні в умовах трансформаційної економіки потребує свого дослідження. Специфічні умови цього періоду розвитку національної економіки потребують уточнення й подальшого розвитку теоретичних основ як здійснення інвестиційної діяльності, так і функціонування податкової системи в Україні та, що особливо важливо й актуально, в їх взаємозв'язку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. В рамках планової теми Інституту економічного прогнозування НАН України “Структурні перетворення в економіці України та їх вплив на довгострокову економічну динаміку” (2002-2005), № ДР 0102V006406, автором розроблено теоретичні та методичні підходи до оподаткування інвестицій.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка науково обґрунтованої концепції, теоретичних положень та практичних рекомендацій із забезпечення ефективного використання системи оподаткування в механізмі активізації інвестиційної діяльності як фактора економічного зростання.

Для досягнення поставленої мети вирішено такі завдання:

- проаналізовано теоретичні основи взаємозв'язку в співвідношеннях: “інвестиції (інвестиційні ресурси) – економічне зростання”; “податкові важелі – інвестиції”;
- виявлено роль і місце податкового потенціалу в системі факторів економічного зростання в умовах ринкової трансформації економіки;
- встановлено особливості дії податків як фактора фінансового потенціалу інвестиційної діяльності;
- досліджено вплив фінансово-податкових елементів амортизаційної системи на її інвестиційну функцію;
- проаналізовано роль податкових важелів в іноземному інвестуванні вітчизняної економіки;
- визначено шляхи вдосконалення механізму оподаткування з метою активізації інвестиційної діяльності в Україні з пріоритетних напрямів;
- виявлено можливості застосування зарубіжного досвіду з використання податкових схем, які сприяють залученню інвестицій в економіку країни.

Об'єктом дослідження виступають процеси стимулювання інвестиційної діяльності на основі використання важелів оподаткування.

Предмет дослідження – комплекс теоретичних, методичних і практичних питань, що охоплюють проблему активізації інвестиційної діяльності в рамках можливостей системи оподаткування.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано монографічний (відносно усього обсягу дослідження), дедуктивний (для пізнання загальних закономірностей процесів інвестування і оподаткування), праксиметричний (у дослідженні наукової проблематики та вивченні досвіду зарубіжних вчених), статистичні методи: динаміки, індексний, графічний (при аналізі процесів інвестування різних аспектів стану оподаткування), а також кількісні методи фінансового аналізу (при дослідженні спрямованості взаємозв'язку між капітальними вкладеннями та обсягами ВВП із урахуванням тимчасового лагу).

Наукова новизна отриманих результатів. Наукові положення в сукупності вирішують важливу проблему – розвиток науково-методологічних основ використання можливостей податкової системи для активізації інвестиційної діяльності, з метою тривалого економічного зростання. До найбільш важливих результатів, які визначають наукову новизну виконаного дослідження, відносяться такі:

- одержали подальший розвиток системні підходи щодо організації оподаткування в Україні шляхом уточнення найважливіших принципів, які безпосередньо впливають на активізацію інвестиційної діяльності та основними яких є стимулювання науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва, виходу вітчизняних товаровиробників на світовий ринок високо-технологічної продукції, а також стимулювання підприємницької й виробничої діяльності та інвестиційної активності;

- одержано додаткову аргументацію обґрунтування ролі податкової системи в умовах трансформаційної економіки як одного з найважливіших факторів формування інвестиційного клімату країни;

- визначено сукупність основних інструментів системи оподаткування, які позитивно впливають на масштаби та ефективність інвестиційної діяльності; обґрунтовано форми й можливості їх застосування в національній економіці;

- дістали подальший розвиток методичні підходи з визначення ролі податків у залученні до національної економіки іноземних інвестицій та обґрунтовані можливості використання досвіду розвинених країн у застосуванні податкових пільг в інвестуванні;

- одержали подальший розвиток дослідження інвестиційної функції амортизаційної системи з урахуванням уточненого теоретичного та практичного впливу фінансово-податкових елементів;

– розроблено практичні рекомендації стосовно вдосконалення механізму оподаткування з метою активізації процесів інвестування за пріоритетними для економіки України напрямками.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні пропозиції і рекомендацій з податкового регулювання інвестиційної діяльності. Окремі пропозиції і рекомендації щодо конкретних інструментів системи оподаткування, які позитивно впливають на масштаби й ефективність інвестиційної діяльності, знайшли практичне використання в удосконаленні роботи відділу інвестиційної політики Луганської облдержадміністрації (довідка №108–115–31/78 від 05.01.06). Запропоновані ідеї, теоретичні та методичні підходи були використані на практиці в м. Луганську при розробленні Програми економічного і соціального розвитку м. Луганська на 2005-2006 рр. (довідка №13-4 від 05.01.06).

Понятійний апарат і характеристики використані в навчальному процесі під час розроблення програм і методичних рекомендацій з дисциплін: інвестування, оподаткування, податкова система, аналіз інвестиційних проектів, фінансування інвестиційних рішень в Східноукраїнському національному університеті ім. В.Далія (довідка №104–115–229/12 від 16.08.05).

Особистий внесок здобувача полягає в розробленні теоретичних та методичних основ формування механізмів оптимального використання податкової системи для позитивного впливу на інвестиційну діяльність. Наукові положення, розробки, висновки та рекомендації, одержані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Отримані результати дослідження доповідались на науково-практичних конференціях “Університет і регіон” (м. Луганськ, 2002 р., 2003 р., 2004 р.) та міжнародній науково-практичній конференції “Соціально-психологічні проблеми трансформації сучасного суспільства” (м. Луганськ, 2004 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 6 наукових праць, з них 2 колективні монографії та 4 одноосібні статті.

Структура і обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Загальний обсяг дисертації – 179 сторінок машинописного тексту. Список використаних джерел нараховує 154 найменування на 11 сторінках. Дисертація містить 7 таблиць, 11 рисунків, з них 2 таблиці і 3 рисунки розміщено на 6 окремих сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У першому розділі “Інвестиції та їх оподаткування у створенні умов для економічного зростання” надано критичний аналіз різних теоретичних поглядів щодо інвестицій та оподаткування, розкрито їх суть і призначення в житті суспільства; систематизовано та проаналізовано теоретичні основи взаємозв’язків у співвідношеннях: “інвестиції (інвестиційні ресурси) – економічне зростання”, “податкові важелі – інвестиції”; виявлено роль і місце податкового потенціалу в системі факторів економічного зростання в умовах ринкової трансформації економіки; встановлено особливості дії по датків як фактора зростання фінансового потенціалу інвестиційної діяльності.

В умовах швидкого розвитку нових технологій, що спостерігається зараз, інвестиції є важливим засобом забезпечення прогресивних структурних зрушень в економіці, покращання якісних показників діяльності на мікро- і макрорівнях.

В остаточному підсумку інвестиції є домінуючим фактором економічного зростання. Інвестиційний процес на сучасному етапі розвитку української економіки характеризується якісною зміною природи інвестицій, появою принципово нових джерел їх формування, а наявність різних форм власності та моделей господарювання, розвиток конкуренції та підприємництва переводять інвестиційну діяльність у категорію найважливіших елементів процесу відтворення, що визначає їх як детермінанту економічного зростання. Це виявляється в тому, що період спаду інвестиційної діяльності супроводжується також падінням обсягів ВВП, збільшення темпів економічного зростання корелює зі збільшенням в обсягах інвестування (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка та співвідношення показників валового нагромадження та інвестицій в основний капітал в Україні за 1996-2005 рр.*

Показник	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ВВП у фактичних цінах, млн. грн.	81519	93365	102593	130442	170070	204190	225810	267344	345113	418529
Валове нагромадження основного капіталу у фактичних цінах, млн.грн., у % до ВВП	16891 20,72	18517 19,83	20096 19,59	25131 19,27	33427 19,32	40211 19,70	43289 19,17	55075 19,54	77820 20,13	88731 21,13
Інвестиції в основний капітал у фактичних цінах, млн. грн., у % до ВВП	12557 15,40	12401 13,28	13958 13,61	17552 13,45	23629 13,66	32573 15,95	37178 16,46	51011 19,08	75714 21,89	93096 22,24

* Складено за даними Держкомстату України.

Підводячи підсумки в цілому щодо розгляду найважливіших складових понятійного апарату, пов'язаного з інвестиціями як економічною категорією в реальних відтворювальних процесах, можна зробити висновок про те, що інвестиції починають самостійно рухатися по закінченні розподілу, перерозподілу й виробничого споживання, тобто певною мірою вони є результатом процесів, на які держава може впливати безпосередньо, в т.ч. використовуючи податкову систему. Реалізація цієї можливості в сучасних реаліях є важливою і необхідною умовою узгодження та координації інвестиційних процесів на макрорівні.

Важливу роль у процесах активізації інвестиційної діяльності, посилення її інноваційної направленості має відіграти податкова політика. Відносини, які складаються з приводу оподаткування, стосуються широкого спектра питань: від розробки та закріплення тієї чи іншої форми платежу до формування сприятливого інвестиційного клімату в державі, активізації (чи спаду) інвестиційної діяльності.

Внаслідок постійних змін і доповнень у системі оподаткування господарюючі суб'єкти та підприємці зазнають впливу фактора невизначеності, що суттєво перешкоджає прогнозуванню основних показників виробничо-фінансової діяльності.

Аналізуючи стан економіки України останніх років, можна констатувати, що мобілізація податкових надходжень в бюджети різних рівней відбувалася в умовах тимчасової, до 2005 р., стабілізації економіки й економічного зростання, про що свідчить зростання ВВП. Його вартісна оцінка в 1998 р. становила 102593 млн. грн., у 1999 – 130442 млн. грн., у 2000 – 170070 млн. грн., у 2001 – 204190 млн. грн., у 2002 – 225810 млн. грн., у 2003 – 267344 млн. грн., у 2004 – 345113 млн. грн., у 2005 – 418529 млн. грн. Відносні темпи зростання цього показника в порівнянних цінах позитивно характеризують економіку України протягом останніх років (рис. 1).

У таких, здавалося б, сприятливих умовах податкова система має без зайвих труднощів досягати своїх головних цілей: з одного боку, акумулювати фінансові ресурси в руках держави для виконання обов'язків перед суспільством відносно забезпечення соціальних умов життя населення, утримання органів державного управління, армії, флоту, створення резервів покриття витрат, спричинених надзвичайними умовами, з іншого – стимулювати розвиток економіки держави завдяки забезпеченню необхідного рівня інвестиційної активності. Поки що цього не відбувається, тому що податковий тиск на економіку не знизився.

В умовах трансформаційної економіки однією з основних складових формування інвестиційного клімату в державі стає рівень розвитку податкової системи. Досвід більшості країн свідчить, що привабливий інвестиційний клімат є, як правило, результатом системно-регулюючих заходів на мікро- і макрорівні, де формується інвестиційна й податкова політика держави та господарюючих

Рис. 1. Темпи приросту ВВП в Україні

суб'єктів. На цих рівнях, безумовно, важливо забезпечити стабільність. Оподаткування починає впливати на інвестиції завдяки рівню збережень в економіці, оскільки оподаткування здатне змінювати частку прибутку, який спрямований на збереження, а збереження, в свою чергу, позитивно корелюють з інвестиціями. Такий взаємозв'язок ще виявляється і в залежності між темпами економічного зростання і обсягами інвестування в основний капітал, який, в свою чергу, залежить від рівня оподаткування. У цьому зв'язку дослідженням встановлено дуже цікаві варіанти у співвідношенні залежностей між категоріями, що досліджуються: "податки – інвестиції – економічне зростання". Саме зростання інвестицій завдяки зниженню податкового тиску сприяє прискоренню економічного розвитку.

У другому розділі "**Оподаткування у моделях інвестиційної поведінки**" доведено, що в сучасних умовах обмеженість в інвестиційних ресурсах стримує процес формування ринкової економіки в Україні. В свою чергу, результативність інвестування залежить від заходів, що направлені на покращання інвестиційного клімату для того, щоб зробити його сприятливим для вкладання коштів в українську економіку. Активізація інвестиційної діяльності неможлива без трансформації системи оподаткування. До найважливіших напрямів, що забезпечують стимулюючі умови для інвестування в Україні, в контексті їх оподаткування і які особливо актуальні на сучасному етапі, належать, на нашу думку, такі: вплив оподаткування на формування мотивації та реалізацію інвестицій, що, в першу чергу, стосується оподаткування прибутку і податку на додану вартість (ПДВ); вплив фінансово-податкових елементів амортизаційної системи на її інвестиційну функцію; вплив оподаткування на інвестування національної економіки зарубіжними інвесторами.

Основним питанням податкової політики України в сучасних умовах є формування податкової системи, орієнтованої на економічне зростання. З точки зору впливу на економічне зростання, важливими є такі характеристики податкової системи: загальний рівень оподаткування; нейтральність оподаткування з точки зору впливу на розподіл обмежених ресурсів як за часом, так і між різними секторами економіки.

Вважаємо, що назріла необхідність відмовитися від принципу лінійності в податковій системі та в переході до регресивного оподаткування прибутку підприємств. Це пов'язано з тим, що під час оподаткування прибутку підприємств можна використати систему ставок податку, до того ж ставка податку має зменшуватися за умови збільшення розміру об'єкта оподаткування. Тоді розмір податку збільшувався б при зниженні ставки за рахунок зростання розміру прибутку. Останнє відповідало б інтересам держави, оскільки існує позитивна кореляція між розміром податку на прибуток і номінальним ВВП (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка темпів зростання номінального ВВП і податку на прибуток

Уніфікація податкової системи і розширення податкової бази не тільки

рівномірно розподілити податковий тягар, але й буде сприяти податковій стабільності, що є досить суттєвим під час прийняття інвестиційних рішень. У наших умовах податковий тиск треба зменшувати, насамперед не через зниження частки податків у ВВП, а шляхом збільшення бази оподаткування. Щоб податкова система стимулювала інвестування і разом з тим не зменшувала прибутки бюджету, слід удосконалити її завдяки реформуванню складу, структури та механізму стягування податків. Запропоновано оподаткувати споживання замість прибутків.

Ефективному впливу податків на економіку сприяє застосування диференційованих ставок податків у різних галузях економіки для встановлення раціональної структури промислового підприємства.

Виділено п'ять основних загальних напрямів податкової політики, які мають результативне значення і тою чи іншою мірою впливають на обсяги та ефективність використання інвестицій в Україні: зниження податкових ставок при одночасному скороченні податкових пільг з метою стимулювання економіки та забезпечення ефективного розподілу ресурсів; зменшення прогресивності та перехід до стриманого пропорційного оподаткування прибутків; підвищення ролі непрямих податків; регулювання зовнішніх ефектів, наприклад, стимулювання споживання екологічно чистих видів палива; стимулювання розвитку окремих пріоритетних секторів економіки.

В умовах трансформаційної економіки, процесів роздержавлення та приватизації особливу актуальність і практичну значущість набувають питання структурної модернізації підприємств і, в першу чергу, удосконалення структури основних фондів. Цілеспрямовані дії виконавчої влади з проведення реформ призвели до накопичення на підприємствах застарілого обладнання, що гальмує процеси подальшого розвитку національної економіки (табл. 2). Швидкі темпи НТП, зменшення потоку інвестицій у процеси інноваційного оновлення виробництва стимулюють підприємства щодо визначення власних джерел фінансування. Одним із реальних джерел інвестицій в основні фонди є амортизаційні відрахування.

Таблиця 2

Знос основних фондів у 2004 р. і обсяг інвестицій,
що необхідні для їх оновлення на підприємствах України*

Види економічної діяльності	Знос, %	Розмір інвестицій, млрд. дол. США
Сільське господарство	52,3	8,5
Рибне господарство	58,1	0,2
Промисловість	54,3	35,5
Будівництво	55,8	2,5

Сфера торгівлі	35,2	1,6
Готелі та ресторани	35,3	0,4
Транспорт і зв'язок	47,1	13,0
Фінансова діяльність	22,8	0,4
Операції з нерухомістю	36,9	14,7
Держуправління	36,3	2,3
Освіта	81,7	5,3
Охорона здоров'я та соціальна допомога	54,3	2,6
Послуги	47,3	1,5

* Складено за даними Держкомстату України.

Проаналізовано процеси в амортизаційній політиці, що відбувалися в Україні за період її незалежності. Конкретні заходи з удосконалення державної амортизаційної політики передбачені в Указі Президента України “Про концепцію амортизаційної політики” (від 7 березня 2001 р.), в якому поставлено завдання вдосконалити державну амортизаційну політику з метою підвищення зацікавленості господарюючих суб’єктів в інвестиціях за рахунок амортизаційних відрахувань, а також виділити податкову та економічну амортизацію і розробити закон про амортизацію. Відповідний проект закону було розроблено ще в 1997 році, однак не було прийнято, хоча в ньому містяться норми, які дуже необхідні сьогодні господарюючим суб’єктам. Зокрема, виділено поняття податкової та економічної амортизації, проте через відмінність положень (стандартів) бухгалтерського обліку та податкових законів ці норми мають суттєві розбіжності. Тому необхідно адаптувати амортизаційну політику до сьогоденних потреб технічного переоснащення виробничих потужностей країни, а для реалізації цих планів потрібно чітко визначити стратегічні цілі державної амортизаційної політики. Основними з них є такі: 1) створення для підприємств необхідних економічних умов для прискореного оновлення виробничого апарату, розроблення гнучкої амортизаційної політики, яка б враховувала особливості функціонування різних підприємств; 2) забезпечення балансу інтересів підприємств і держави, розроблення механізму державного регулювання обсягу та напрямів використання амортизаційних відрахувань на основі загальнонаціональних інтересів і пріоритетів економічного розвитку.

Амортизаційний фактор слугує економічному зростанню, збільшенню прибутку та податкових надходжень до бюджету.

Обсяги іноземних інвестицій – це один із основних показників, які характеризують ступінь інтеграції країни у світове товариство, оскільки він сприяє розвитку її зовнішньоекономічних зв’язків та економічному зростанню. Взагалі на ринках, що формуються, одним з найважливіших завдань є залучення

до країни довгострокових іноземних інвестицій, які перекидали б розрив між потребами в коштах для модернізації економіки та недостатнім обсягом грошових ресурсів, що придатні для інвестування і знаходяться в країні (сама така ситуація в Україні).

Незважаючи на це, за обсягом залучених прямих іноземних інвестицій (ПІІ) Україна значно відстає від інших східноєвропейських країн. Порівняння фінансових потоків прямих іноземних інвестицій за 2000-2005 рр. свідчить про позитивну динаміку. Явний приріст ПІІ говорить про те, що Україна потенційно (і іноземні інвестори це розуміють) є інвестиційно привабливою країною, оскільки має достатню кількість трудових ресурсів, великі резерви невкладених накопичень, вихід до великих ринків Росії та колишніх республік СРСР.

Аналіз даних міжнародної статистики дає можливість зробити декілька важливих висновків: 1) у більшості країн світу роль іноземного сектора в економіці поступово зростає, що обумовлено двома глибинними процесами: зростанням відкритості національних економік та, як наслідок, зростанням рівня інтернаціоналізації світової економіки (ця тенденція сприяє підвищенню ефективності національних економік країн, які залучають іноземний капітал, а тому має міцну економічну основу для збереження в подальшій перспективі); 2) можна спостерігати наступну тенденцію: чим стабільніша та ефективніша національна економіка, тим менший в ній сектор іноземних інвестицій. Тобто, ПІІ виступають як каталізатор економічного розвитку країн-реципієнтів. З розвитком національних економік значення іноземних компаній та їх філіалів поступово зменшується; 3) в усіх без винятку країнах показники продуктивності праці в іноземному секторі значно вищі ніж у внутрішньому. Це означає, що ПІІ являє собою ефективну форму стимулювання економічного розвитку.

Аналіз показників, які характеризують іноземний сектор в економіці України, дозволив зробити низку висновків: 1) з точки зору економічної ефективності, розвиток іноземного сектора в Україні йде в цілому в унісон із загальносвітовими тенденціями; 2) загальні масштаби розвитку іноземного сектора в Україні є на порядок меншими, ніж в інших країнах, тобто за цим критерієм Україна не відповідає загальносвітовим тенденціям. Україна за ступенем ізолюваності своєї економіки від ПІІ відстає від більшості країн світу якнайменше на 10-15 років; 3) можна стверджувати, що іноземний сектор сприяє зовнішньоекономічній експансії країн, які залучають ПІІ, та підсилює їх позиції на світових ринках. Це є ще одним аргументом на користь широкого допуску та інтегрування іноземного капіталу до внутрішньої економіки; 4) Україна, яка довгий час знаходилася в стадії фактично нейтрального впливу ПІІ на

загальну інвестиційну активність, найближчим часом має перейти до стадії дії “ефекту втягування”.

Дослідження умов залучення іноземних інвестицій в Україну показало, що іноземним інвесторам дуже важливо, щоб в країні-реципієнті було створено певні умови для їх діяльності. Найважливіші серед них, на нашу думку, такі: стабільність політичних обставин і довіра владі; надійність інформаційного забезпечення; простір дій приватному підприємництву, адекватне та прогнозоване оподаткування; правові гарантії та гарантії виконання договорів; зменшення ролі бюрократичності, спрощення видачі дозволів; ліберальний зовнішньоторговельний режим; можливість користування послугами інфраструктури, такими, як електроенергія, вода, телекомунікації, транспорт і т.д.; відсутність контактів з кримінальними структурами.

У сфері сприяння надходженню іноземних інвестицій в Україну пріоритетними на даному економічному етапі розвитку української економіки є такі питання: право власності на землю; організація роботи Агентства сприяння іноземним інвестиціям, окреслення його функцій; правове забезпечення, стимулювання ПШ за рахунок зниження податків та зборів. Іноземні інвестори мають можливість порівнювати режими оподаткування, тому їх потрібно привертати до рішення проблем удосконалення податкової системи. Слід добитися, щоб податки виконували всі притаманні їм функції, у тому числі регулятивну та стимулюючу. Податки мають стимулювати інвестування, в т.ч. іноземне. Для України особливо актуальним є забезпечення стабільності податкового законодавства.

У третьому розділі **“Перспективи розвитку інвестиційних процесів в Україні з урахуванням податкового впливу”** запропоновано механізм вдосконалення системи оподаткування з метою активізації інвестиційної діяльності в Україні за її пріоритетними напрямками та проаналізовано зарубіжний досвід використання оподаткування як фактора залучення інвестицій з метою застосування його в Україні.

Проаналізовано причини низьких темпів накопичення інвестиційних ресурсів в Україні та показники, що відображають динаміку надходжень до бюджету. Зокрема в сучасній українській економіці не створено умови для достатньої конвертації заощаджень населення в інвестиції, що, в свою чергу, уповільнює темпи економічного росту. Основним завданням податкової реформи у сфері формування доходів та стимулювання заощаджень населення є зменшення податкового тиску шляхом скорочення кількості податків, зменшення податкового навантаження на фонд оплати праці для формування солідарних соціальних фондів та перехід до формування персоніфікованих фондів. Такі заходи мають сприяти легалізації прибутків громадян та залученню їх до сфери інвес-

тиційної діяльності.

Проаналізувавши динаміку надходжень до бюджету за достатньо довгий період (табл. 3), зроблено висновок, що загальна сума податкових надходжень (У), починаючи з 1997 р., збільшується.

Таблиця 3

Динаміка податкових надходжень до бюджету, млрд. грн.*

Показник	1997		1999		2001		2003		2005		
	У	%	У	%	У	%	У	%	У	%	
Всього	24,1	100	28,5	100	36,7	100	54,3	100	66,5	100	
Непрямі податки	Податок на додану вартість	6,7	27,8	7,6	26,7	10,4	28,3	12,6	23,2	10,8	16,2
	Акцизний збір			1,6	5,6	2,7	7,4	5,3	9,8	7,3	11,0
	Інші	7,5	31,1	7,5	26,3	4,9	13,4	7,7	14,2	5,3	8,0
Прямі податки	Податок на прибуток	5,7	23,6	6,3	22,1	8,3	22,6	13,2	24,3	23,5	35,3
	Податок на доходи фізичних осіб	3,2	13,3	4,4	15,4	8,8	23,9	13,5	24,8	17,3	26,0
	Плата (податок) заземлю	1,0	4,2	ІД	3,9	1,6	4,4	2,0	3,7	2,3	3,5

* Складено за даними Держкомстату України.

Визначено основні напрями державного регулювання інвестиційної діяльності підприємств України (рис. 3).

Рис. 3. Основні напрями держрегулювання інвестиційної діяльності підприємств в Україні

Визначено особливості розвитку держави в трансформаційний період, а саме:

- глибока деформація структури економіки на користь оборонного комплексу, що склалася ще в радянський період;
- зростання приватного сектора, який характеризується відсутністю традицій добровільної сплати податків;
- високий рівень державних витрат, що пов'язані з соціальними гарантіями, які забезпечуються державою, початковим етапом становлення державності;
- нерозвиненість ринкових механізмів регулювання громадського відтворення.

Виявлено основні причини асиметричності української податкової системи:

- відсутність диференціації ставок податків;
- наявність значного надлишку капіталу в розпорядженні бізнесу, який дає йому можливість здійснювати маневрування капіталами незалежно від по-

даткових заходів;

– розширення практики приховування прибутків від оподаткування (за оцінками Міністерства фінансів України до бюджету не надходить 40-50% сум податків, які підлягають сплачуванню).

Розроблено та внесено пропозицію щодо усунення невідповідностей інноваційної політики України економічним реаліям. Проаналізовано позитивні та негативні моменти політики відмовлення від пільгового оподаткування.

Однією з важливих особливостей сучасних репродуктивних процесів є посилення руху капіталів та підвищення ролі прямого інвестування. Все це актуалізує оцінку зарубіжного досвіду стимулювання інвестицій з метою його використання в перехідній економіці України. Проаналізовано зарубіжний досвід використання оподаткування як фактора залучення інвестицій.

Нами опрацьовано основні методи стимулювання інвесторів:

1) фіскальні (зниження оподаткування доходів корпорацій; податкові канікули; прискорена амортизація; дозвіл на інвестування та реінвестування; зменшення податкових платежів залежно від кількості працюючих); стимулювання імпорту (звільнення від імпортного мита на інвестиційні товари, обладнання, запчастини, комплектуючі та сировину, пов'язані з виробничим процесом; відстрочки сплати мита на імпортні матеріали); стимулювання експорту (звільнення від експортного мита; пом'якшення оподаткування доходів від експорту; зменшення податків на прибуток від діяльності, яка приносить валюту, чи на експортну продукцію обробної промисловості; повернення мита);

2) фінансові (прямі субсидії на повне або часткове покриття капіталовкладень, витрат виробництва або вартості маркетингу інвестиційного проекту; субсидована позика; гарантування позики; покриття витрат венчурного капіталу за рахунок засобів державного бюджету; державне страхування за пільговими ставками; покриття від коливання валютного курсу, знецінення валюти, некомерційних ризиків (експропріації, політичні хвилювання);

3) інші (субсидування послуг, які включають допомогу в пошуках ресурсів на фінансування та втілювання проекту, а також на керування ним; надання інформації про ринки і наявність сировини; допомога в навчанні та перенавчанні; технічне сприяння “ноу-хау”; укладання преференціальних урядових контрактів; захист від імпортної конкуренції; спеціальний режим відносно курсу іноземної валюти (включаючи спеціальний валютний курс); спеціальні знижки при перерахунку прибутку або капіталу).

Проаналізовано системи пільг, які використовуються в різних країнах (звичайні, спеціалізовані та факторні). Виділено принципи та запропоновано методи державного регулювання інвестицій на основі зарубіжного досвіду.

На нашу думку, оптимізація регулювання процесу інвестування вимагає комплексного підходу. Існують обставини, при яких інвестування повинно бути

обмежено для суспільного блага. Ці обставини можуть бути зведені до наступного: 1) інвестування в небажані для суспільства напрями діяльності; 2) безперспективність діяльності з макроекономічної точки зору; 3) інвестиції в небажані для суспільства території; 4) інвестиції, які погіршують ринкову структуру; 5) інвестиції, які ведуть до зниження ефективності; 6) інвестиції, які нечесно конкурують з вітчизняними; 7) інвестиції, які здійснюються з метою відхилення або обмеження конкуренції.

Використання зарубіжного досвіду залучення інвестицій в українську економіку, безумовно, доцільно та ефективно, але практичне застосування вищезгаданих переваг в кожному конкретному випадку потребує зваженого теоретичного та практичного підходу.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведені теоретичні узагальнення та новий підхід до вирішення актуальної наукової проблеми, важливої як з точки зору економічної теорії, так і з приводу того, що має прикладний характер – визначення податкових важелів активізації інвестиційної діяльності в Україні.

Основні висновки та пропозиції, які є результатом проведеного дослідження, полягають у наступному:

1. Інвестиційний процес на сучасному етапі розвитку української економіки характеризується якісною зміною природи інвестицій, появою принципово нових джерел їх формування, а наявність різних форм власності та моделей господарювання, розвиток конкуренції та підприємництва переводять інвестиційну діяльність до досить важливих елементів процесу відтворення, надає ролі однієї з визначальних детермінант економічного зростання.

Залученню інвестицій відводиться важливе місце в реалізації комплексу взаємопов'язаних проблем структурної перебудови економіки України. Акумуляючи підприємницький, державний та змішаний капітал, забезпечуючи доступ до сучасних технологій, інвестиції додають динамізм іншим ринкам. Крім того, інвестиції, як правило, сприяють заходам макроекономічної стабілізації, дають можливість вирішити окремі соціальні проблеми перехідного періоду.

2. Визначення сутності та ролі інвестицій та інвестиційних ресурсів у реальних відтворювальних процесах дозволяє державі чинити безпосередній вплив на інвестиційну діяльність, у т.ч. й через податкову систему. Податки є одним з факторів формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності як держави в цілому, так і господарських суб'єктів зокрема.

3. Податкова система має сприяти забезпеченню необхідних темпів економічного зростання та реалізації прогресивних економічних процесів, тобто підтримувати інвестиційну діяльність, спрямовану на відновлення виробничого

потенціалу шляхом поетапного зниження оподаткування фізичних та юридичних осіб, надання пільг з прискореної амортизації, розвитку холдингової та лізингової форми участі держави у фінансуванні витрат на розвиток базових науково-технічних та енергетичних галузей, використання активної кредитної політики з регулюванням обсягу вкладень на розвиток виробництва.

4. Аналіз сутності та стану системи оподаткування в Україні свідчить про те, що основні проблеми у цій сфері пов'язані не стільки з обсягом податкових ставок, скільки з їх безсистемністю, зловживаннями, відсутністю позитивного впливу на економіку. Діюча система оподаткування створила, по суті, вбудований механізм стимулювання приховування доходів та процвітання тіньового сектора, вона не стимулює прилив інвестицій в основний капітал.

5. Взаємозв'язок між оподаткуванням та інвестуванням посилюється на етапі підсилення інтеграційних процесів в економіці. Оподаткування починає впливати на інвестиції шляхом рівня заощаджень в економіці, оскільки оподаткування спроможне змінити частку доходу, який спрямований на заощадження, а останні, в свою чергу, позитивно корелюють з інвестиціями.

6. До найважливіших напрямів, які забезпечують стимулюючі умови для інвестування в Україні у контексті їх оподаткування, відносяться: вплив податкової системи на процес накопичення; вплив фінансово-податкових елементів амортизаційної системи на її інвестиційну функцію; вплив оподаткування на формування мотивації та реалізації інвестицій; вплив оподаткування на іноземне інвестування.

Як податкові, так і соціальні відрахування є вилученнями з поточної винагороди виробників та можуть певним чином впливати на мотивацію до виробничої діяльності – як самі по собі, так і шляхом зворотного зв'язку через безкоштовні блага та соціальну допомогу, які надаються державою.

7. Враховуючи вплив оподаткування на формування мотивації та реалізацію інвестицій, швидку зміну умов господарювання у трансформаційний період, при формуванні податкової політики необхідне оптимальне об'єднання стабільності та гнучкості податкової системи. Можливо, слід використовувати досвід деяких західних країн, в яких законодавчо закріплено право уряду змінювати ставки податків у межах встановлених лімітів.

8. Для підвищення ролі податкової системи в прискоренні структурної перебудови та сприянні на цій основі економічному зростанню необхідне цілеспрямоване направлення податкової політики у бік стимулювання вітчизняного виробництва, інноваційно-інвестиційної діяльності, а також споживчого попиту.

9. Дослідження умов залучення іноземних інвестицій в Україну показало, що іноземним інвесторам дуже важливо, щоб в країні-реципієнті були створені певні умови для їх діяльності. Для усунення перешкоджень ПІІ необхідні:

стабільність політичної обстановки та довіра уряду; надійність інформаційного забезпечення; простір дії для приватного підприємництва; адекватне та прогнозоване оподаткування; правові гарантії та гарантії виконання договорів; скорочування масштабів бюрократичності, спрощення видачі дозволів на підприємницьку діяльність; ліберальний зовнішньоторговельний режим; можливість користування послугами інфраструктури, такими, як: електроенергія, вода, телекомунікації, транспорт і таке ін.; відсутність контактів з кримінальними структурами.

У плані сприяння надходженню іноземних інвестицій в Україну пріоритетними на даному економічному етапі розвитку української економіки є наступне: законодавче рішення питань, пов'язаних з правом власності на землю; організація діяльності Агентства сприяння іноземним інвестиціям, визначення його функцій; правове забезпечення; стимулювання ПІІ на основі зниження податків та зборів.

10. Однією з важливих особливостей сучасних відтворювальних процесів є посилення руху капіталів та підвищення ролі прямого інвестування. За обсягами поставок товарів та послуг на іноземні ринки інвестиції перевищують торгівлю, саме ринки здобули більш глобальний характер. Все це актуалізує оцінку іноземного досвіду стимулювання інвестицій, у тому числі за допомогою податкової системи, з метою його використання в трансформаційній економіці України.

11. Ефективним методом впливу податків на економіку є застосування диференційованих ставок податків у різних галузях економіки, що, зокрема, сприяє встановленню раціональної структури промислового виробництва. При цьому необхідне постійне удосконалення механізму визначення взаємозв'язку між розміром виплачуваних податків та результатами діяльності суб'єктів господарювання.

12. Основними напрямками вдосконалення податкової політики, яка має регулятивне значення, є наступні: зниження податкових ставок при одночасному скороченні податкових пільг з метою стимулювання економіки та забезпечення ефективного розподілу ресурсів; зменшення прогресивності та перехід до стриманого пропорційного оподаткування доходів; підвищення ролі непрямих податків; регулювання зовнішніх ефектів, стимулювання споживання екологічно чистих видів палива; стимулювання розвитку окремих пріоритетних секторів економіки, зокрема малого бізнесу, внутрішньофірмових досліджень та розроблень і таке інше.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мар'єнко А.В., Кулінченко Г.В. Інвестиційна складова конкурентної політики держави// Конкурентоспроможність національної політики. – Київ: Фенікс, 2005.– С. 331-342 (*особистий внесок: р. 6,2*).

2. Мар'єнко А.В., Кулінченко А.В., Гончаров В.Н. Інвестицион-

но-налоговые аспекты экономического роста. – Луганск: Изд-во Восточноукраинского национального университета им. В. Даля, 2005. – 226 с. (*особистий внесок: р. 2,1; 2,2; 2,4; 3,2; 3,3; 3,4; 4,1; 4,2*).

3. Кулінченко А.В. Инвестиции как фактор экономического роста в Украине//Вісник Східноукраїнського державного університету. – 1999. – №5.– С. 218-221.

4. Кулінченко Г.В. Вплив інвестицій і оподаткування на економічне зростання України//Схід.– 2003. – №8 .– С. 41-43.

5. Кулінченко А.В. Влияние налоговой системы на процесс накопления// Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць ДНУ (Дніпропетровськ). – 2005. – №204. – С. 782-792.

6. Кулінченко А.В. Налогообложение как фактор формирования мотивации инвестиций//Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць ДНУ (Дніпропетровськ). – 2005. – №205. – С. 608-619.

АНОТАЦІЯ

Кулінченко Г.В. Податкові важелі активізації інвестиційної діяльності в Україні. – Рукопис.

Дисертаційна робота на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.02.03 – організація управління, планування і регулювання економікою. ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, Київ, 2006.

Дисертація присвячена дослідженню податкових важелів, які впливають на активізацію інвестиційної діяльності в Україні.

Встановлено, що одним із основних факторів економічного зростання для будь-якої держави є інвестиції. Проаналізовано інвестиції та їх оподаткування в створенні умов для економічного зростання. Обґрунтовано, що для України на її сучасному етапі розвитку іноземні інвестиції особливо важливі. Визначено, що політика держави у сфері іноземного інвестування має за мету створення сучасної системи регулювання, яка б сприяла підвищенню інвестиційної привабливості національної економіки (її окремих регіонів та підприємств).

Проаналізовано причини низьких темпів накопичення інвестиційних ресурсів в Україні та показники, що відображають динаміку надходжень до бюджету; позитивні та негативні моменти політики відмови від пільгового оподаткування; зарубіжний досвід використання оподаткування як фактора залучення інвестицій; системи пільг, які використовують у різних країнах. Виявлено та внесено пропозиції щодо ліквідації невідповідності інноваційної політики України економічним реаліям. Виділено принципи та запропоновано методи державного регулювання інвестицій на основі зарубіжного досвіду.

Ключові слова: інвестиції, податки, економічне зростання, інвестиційні ресурси, амортизація, прямі іноземні інвестиції, пільгове оподаткування, по-

даткова політика, податкова система, інвестиційна діяльність.

АННОТАЦІЯ

Кулинченко А.В. Налоговые рычаги активизации инвестиционной деятельности в Украине. – Рукопись.

Диссертационная работа на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.02.03 – организация управления, планирования и регулирования экономикой. ГУ “Институт экономики и прогнозирования НАН Украины”, Киев, 2006.

Диссертационная работа посвящена исследованию налоговых рычагов, которые влияют на активизацию инвестиционной деятельности в Украине.

Проанализированы инвестиции и их налогообложение в создании условий для экономического роста. Установлено, что одним из основных факторов экономического роста для любого государства являются инвестиции. Дана сущностная характеристика инвестиций и инвестиционных ресурсов.

Определены важнейшие направления, обеспечивающие стимулирующие условия для инвестирования в Украине в контексте их налогообложения, и особо актуальные на современном этапе развития. Дана характеристика налоговой системы с точки зрения влияния на экономический рост. Проанализированы основные модели налоговой политики. Выявлены преимущества и недостатки различных налоговых стимулов. Обобщены основные направления налоговой политики, имеющие регулятивное значение.

Одним из реальных источников инвестиций в основные фонды являются амортизационные отчисления. Проанализированы основные причины резких перемен в политике и практике амортизации в последние годы и причины ослабления роли амортизации. Выделены стратегические цели государственной амортизационной политики. Сделан вывод о том, что можно однозначно констатировать наличие влияния финансово-налоговых элементов амортизационной системы на ее инвестиционную функцию.

Обосновано, что для Украины на ее нынешнем этапе развития иностранные инвестиции особенно важны. Определено, что политика государства в сфере иностранного инвестирования имеет целью создание современной системы регулирования, которая бы способствовала повышению инвестиционной привлекательности национальной экономики (ее отдельных регионов и предприятий) и обеспечила бы мощные мотивации нерезидентов относительно вложения средств. Одним из рычагов их привлечения в национальную экономику является налоговая политика. Выявлена роль налогообложения при осуществлении прямых иностранных инвестиций. Проанализированы источники происхождения и объемы прямых иностранных инвестиций в Украину по странам мира, а также их отраслевое распределение. Определены альтернативы для поощрения иностранных инвестиций в мировой практике. Выявлены причины,

препятствующие иностранным инвестициям в Украину.

Причины низких темпов накопления инвестиционных ресурсов в Украине и показатели, отображающие динамику поступлений в бюджет, проанализированы в работе. Разработаны основные направления государственного регулирования инвестиционной деятельности предприятий в Украине. Определены особенности развития государства в трансформационный период. Выявлены основные причины асимметричности украинской налоговой системы. Доказана необходимость налоговой реформы. Выявлены и внесены предложения по несоответствию инновационной политики Украины экономическим реалиям. Проанализированы положительные и отрицательные моменты политики отказа от льготного налогообложения.

Проанализирован зарубежный опыт использования налогообложения как фактора привлечения инвестиций. Выделены факторы, имеющие решающее значение при выборе региона – объекта для инвестирования и мотивации для стимулирования инвестиций. Проанализированы системы льгот, используемые в различных странах. Выделены принципы и предложены методы государственного регулирования инвестиций на основе зарубежного опыта.

Ключевые слова: инвестиции, налоги, экономический рост, инвестиционные ресурсы, амортизация, прямые иностранные инвестиции, льготное налогообложение, налоговая политика, налоговая система, инвестиционная деятельность.

ANNOTATION

Kulinchenko A.V. The tax levers in stirring up the investment activity in Ukraine.- Manuscript.

The dissertation for searching a scientific degree of the Candidate of Economic Sciences on speciality 08.02.03 – The organization of management, planning and regulation of economics, the SI “Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine”, Kiev, 2006.

The dissertation work is dedicated to finding levers that influence stirring up the investment activity in Ukraine.

Investments and their taxation create conditions for economical growth, close correlation between levels of taxation and investments are set up in the work. Investments are one of the main factors of economical growth for any country. Foreign investments are very important for the Ukraine on the today’s stage of development. The state policy in the sphere of foreign investments has to create modern system of regulation that would assist rising of investment attractiveness of the national economy (its separate regions and enterprises).

The reasons of low rates investment resources accumulation in Ukraine and indices of dynamics of earning to budget were analyzed in the work. Propositions that concern improvement of innovation policy of Ukraine according to today’s reality are

proposed in the work. Positive and negative sides of refusal privileged taxation. Foreign experience of using taxation as a factor of investment attraction, system of privileges that are used in different countries were analyzed. Principles and methods of state regulation of investment based on foreign experience are determined in the work.

Key words: investments, taxes, economical growth, investment resources, amortization, direct foreign investment, privileged taxation, tax policy, tax system, investment activity.